

GEVOELEN VAN (ON)GASTVRIJHEID

*Foto: Van Meeteren (auteur).
Een veel bezochte straat
in Antwerpen tijdens het
veldwerk.*

Irreguliere migranten mogen formeel niet in België en Nederland verblijven; ze zijn door de overheid bestempeld als 'ongewenst'. Betekent dit ook dat zij zich niet welkom voelen? Of voelen zij zich ondanks deze formele uitsluiting toch gastvrij opgenomen in het land van hun dromen?

Irreguliere migranten zijn migranten die onrechtmatig in België en Nederland verblijven. Vaak zijn zij wel op reguliere wijze aangekomen, maar is hun verblijf na verloop van tijd onrechtmatig geworden, bijvoorbeeld doordat het toeristenvisum waarmee ze kwamen is verlopen of doordat hun asielaanvraag werd afgewezen. Zij migreerden doorgaans met hoge verwachtingen en zagen in België of Nederland dan ook hun 'droomland'. Na enige tijd blijkt echter dat de wegen hier niet van goud zijn en dat ze beperkte mogelijkheden hebben. Omdat ze geen legale verblijfsstatus hebben, zijn ze door de overheid bestempeld als 'ongewenst'. Maar betekent deze formele uitsluiting ook dat migranten zich onwelkom voelen?

Dit artikel is gebaseerd op intensief veldwerk in België (Brussel en Antwerpen) en Nederland (Den Haag) onder irreguliere migranten afkomstig uit 26 verschillende herkomstlanden. Naast diepte-interviews met 35 irreguliere migranten bestond het veldwerk uit nagenoeg dagelijkse omgang met irreguliere migranten gedurende een periode van ruim een half jaar. Deze omgang bestond bijvoorbeeld uit gezamenlijk eten en drinken, het

bezoeken van (verjaardags)feestjes en talloze wandelingen door de stad, met name in Antwerpen. De meeste diepte-interviews duurden tussen de twee en drie uur en vonden doorgaans plaats in mijn appartement of bij de respondenten thuis.

Overeenkomsten tussen de migranten

Er blijkt geen sprake te zijn van een algemeen beeld: sommige irreguliere migranten voelen zich meer gastvrij ontvangen dan anderen. Desalniettemin zijn er veel overeenkomsten met betrekking tot ervaringen die door vrijwel alle respondenten worden gedeeld, ongeacht waar zij vandaan komen. Zo uiten irreguliere migranten positieve gevoelens over hun gastland en de mensen die er wonen, zowel in België als in Nederland. Efunsegun, een jonge jongen uit Nigeria, geeft bijvoorbeeld aan dat hij het fantastisch vindt dat men in geval van een ongeluk gewonde mensen niet laat creperen op straat maar dat er binnen een paar minuten een ambulance is om te helpen. En dat deze hulp niet afhankelijk is van iemands geld of status maar dat aan iedereen hulp wordt geboden. Veel irreguliere migranten hechten veel waarde aan dit in hun ogen inclusieve

systeem. Daarnaast hebben veel migranten op persoonlijk vlak positieve ervaringen met autochtone Belgen of Nederlanders. In de meest intense vorm uit zich dit in het feit dat sommige migranten zijn opgenomen in een gastgezin, zoals Dembah uit Guinee, die daarvoor een jaar op straat woonde. Hij vertelt:

“Ik kreeg weer een dak boven mijn hoofd want mensen zeiden oke we kennen je een jaar lang en eigenlijk jij hebt niks eigenlijk, nooit ben je in aanraking geweest met politie. Nooit iets verkeerd gedaan, niks helemaal niks. Zij zeiden oke jij mag hier komen, eten, slapen, douchen, deze kleren heb ik ook gekregen van hun weet je, ja. Nog steeds ik woon daar met deze Hollandse familie”.

Tegelijkertijd benadrukken de meeste migranten dat dergelijke positieve ervaringen uitzonderingen zijn. Zij ervaren vooral geslotenheid van Belgen en Nederlanders. In vergelijking met hun herkomstland is het moeilijker om contact te maken en kan je niet zomaar iemand aanspreken op straat of bij je burens aankloppen voor hulp. Lucas uit Chili zegt hierover:

“Ik kom uit een land waar je gewoon aanbelt bij je burens om te vragen of ze je kunnen helpen en je buurman zegt dan ja ik help je wanneer iemand om hulp vraagt maar hier [in Antwerpen] is dat niet zo”.

Deze geslotenheid wordt niet alleen ervaren tijdens het vragen om hulp, maar ook in het reguliere sociale verkeer. Zo vergelijkt Emilia uit Ecuador haar ervaringen in het openbaar vervoer in Spanje met die in België:

“In Spanje is het anders, in Spanje spreken de mensen met de persoon die naast ze zit, over het weer, maar hier doen ze dat niet, misschien eentje maar de andere Belgen zitten zo naast elkaar [doet voor hoe ze voor zich uit staren] (...) of met kinderen, kinderen mogen hier niks. Je moet ervoor zorgen dat ze andere mensen niet lastig vallen en je moet zeggen ga zitten en wees stil en zo. Ze nemen alles zo zwaar op. (...) ze vinden het niet leuk om anderen te ontmoeten. Echt”.

Dat hun pogingen om contact te zoeken hierdoor voor hun gevoel om niks uitlopen wordt als frustrerend ervaren. Tarek uit Algerije zegt:

“Ik begrijp niet waarom ze hier zo gesloten zijn (...) hier in Antwerpen ben jij mijn enige vriendin”.

Hoewel irreguliere migranten moeilijkheden hebben met het aangaan van spontane contacten of nieuwe vriendschappen, hebben ze wel degelijk sociale contacten in België en Nederland en leven ze niet in een sociaal vacuüm. Dit zijn echter voornamelijk contacten met andere migranten.

Naast geslotenheid bij mensen, zijn veel respondenten geconfronteerd met ongestuurd gedrag, zoals discriminatie. Albert, een Congolese migrant van middelbare leeftijd in Antwerpen, zegt:

“Ik zeg niet alle Belgen, maar de meerderheid van de Belgen zijn racisten”.

Hij is het zat om aangesproken te worden met “jij neger” en ervaart dat als bijzonder denigrerend. Volgens hem is er niet zozeer sprake van discriminatie richting mensen zonder verblijfsrecht, maar van rassendiscriminatie. De Chileen Ignacio heeft hier ook ervaring mee en zegt:

“Ja want als ik ergens binnenkom waar Belgen zijn en ze zien me dan is er discriminatie (...) ik heb mijn uiterlijk een beetje veranderd [mimiek en nieuwere kleding]. Mijn gezicht ziet er Marokkaans uit, mensen op straat denken dat ik Marokkaan ben, maar ik ben geen Marokkaan, ik ben een Latino”.

De ervaringen van Ignacio staan in schril contrast met die van een Latino met een meer Europees uiterlijk, zoals Fernando die ook uit Chili komt. Hij vertelt dat mensen hem niet direct als Latino zien, maar dat ze hem zien zoals elke andere Belg op straat en niet als een buitenlander. Fernando ervaart dan ook minder discriminatie. De ervaringen van discriminatie in het reguliere sociale verkeer hebben dus niet zozeer te maken met de verblijfsstatus van de irreguliere migranten, maar veel meer met hun uiterlijk.

Migranten hebben vaak hoge verwachtingen en zien in België of Nederland hun ‘droomland’.

Verschillen door aspiraties

Het promotieonderzoek waar dit artikel op gebaseerd is, laat zien dat veel verschillen in de levens van irreguliere migranten kunnen worden begrepen in het licht van de aspiraties die zij hebben voor hun leven in België of Nederland. Ook wat betreft de vraag naar ervaringen van gastvrijheid blijkt het onderscheid in dergelijke aspiraties cruciaal. Bij aspiraties gaat het om de doelen die irreguliere migranten nastreven: wat ze willen bereiken tijdens hun verblijf in het bestemmingsland. Deze aspiraties zijn niet perse rationeel, maar komen onder meer voort uit culturele ideeën – zoals het idee van het streven naar een beter leven. Tegelijkertijd zijn ze geen één op één weergave van onbereikbare dromen. Aspiraties worden namelijk ook gevoed door percepties van structurele kansen en maatschappelijke belemmeringen. In mijn analyse worden drie typen aspiraties van irreguliere migranten onderscheiden, te weten: investeringsaspiraties, verblijfsaspiraties en legaliseringsaspiraties.

Irreguliere migranten met investeringsaspiraties trachten zoveel mogelijk geld te verdienen in België of Nederland om terug te keren naar hun land van herkomst als ze eenmaal genoeg hebben gespaard. Werk is cruciaal voor hen, omdat dit hen in staat stelt om hun aspiraties te realiseren. Zij geven er de voorkeur aan om zoveel mogelijk te werken gedurende hun tijdelijk verblijf en streven niet naar een actief sociaal leven. Diego uit Chili legt uit:

“Ik ben hier gekomen om te werken, natuurlijk kan ik uitgaan en gezelschap opzoeken maar ik ken mijn plaats, snap je? Ik kan bijvoorbeeld niet de hele week uit dansen gaan. Ik heb hier een bepaalde plaats en aan zulk gedrag heb ik niks en ook mijn familie niet”.

Migranten met dit type aspiraties hebben over het algemeen weinig sociale interactie met Belgen of Nederlanders, met uitzondering van contact op de werkvloer. Gevoelens van gastvrijheid lijken voor hen minder relevant. Toen ik Diego vroeg naar zijn vrienden in België antwoordde hij dat hij er heel weinig had, eigenlijk maar één. Tegelijkertijd vinden migranten met investeringsaspiraties het soms wel moeilijk om een bestaan te leiden waarin ze behalve via hun werk nauwelijks contact met de ontvangende samenleving hebben. Diego geeft aan dat hij het moeilijk vindt om overal buiten te staan, niet te kunnen communiceren met anderen, de taal niet

te begrijpen en het gevoel te hebben dat anderen denken dat je minder intelligent bent omdat je niet begrijpt waar zij over praten. In het geval van Diego hangt dit voornamelijk samen met de manier waarop hij zijn leven in België heeft ingericht en is dit niet of nauwelijks toe te schrijven aan ervaringen met ongestuurd verblijf.

Migranten met verblijfsaspiraties willen, anders dan migranten met investeringsaspiraties, een nieuw leven opbouwen in het land van bestemming en zijn niet van plan om op korte termijn terug te keren. In tegenstelling tot investeringsmigranten hechten verblijfsmigranten juist veel waarde aan sociale contacten. Zij hebben dan ook een veel grotere kennissen- en vriendenkring in België of Nederland dan migranten met investeringsaspiraties. Wel bestaat deze kring doorgaans vooral uit andere (irreguliere) migranten. Wanneer ze in contact komen met Belgen of Nederlanders is dat doorgaans in de vorm van werkgeverschap en niet als vriendschap. Dat migranten met verblijfsaspiraties vooral sociale contacten in eigen kring onderhouden, vloeit echter niet direct voort uit het gevoel dat men in België en Nederland ongestuurd wordt ontvangen. Het lijkt steeds te gaan om een bewuste keuze voor de eigen etnische groep, bijvoorbeeld via de activiteiten die door culturele organisaties gericht op hun herkomstland worden georganiseerd. Als er wel barrières worden ervaren om contact te leggen met Belgen of Nederlanders gaat het vaak om de hierboven besproken culturele verschillen in 'openheid' en de taal.

Het verschil in aspiraties van migranten blijkt cruciaal in hun ervaringen met betrekking tot gastvrijheid.

Migranten met legaliseringsaspiraties willen ook langdurig in het bestemmingsland blijven, maar zij achten dit niet goed mogelijk zonder legaal verblijf. Zij zijn er daarom op gericht om hun status te legaliseren. Vaak hebben ze al diverse pogingen ondernomen, bijvoorbeeld via asiel, een regularisatieprocedure of door iemand te vinden die met hen wil trouwen. Door deze mislukte pogingen zijn irreguliere migranten met legaliseringsaspiraties doorgaans teleurgesteld geraakt in het gastland. Zij voelen zich niet alleen door de staat (procedureel) maar vaak ook als mens afgewezen. Alexandre, een hoogopgeleide afgewezen asielzoeker uit Congo, legt uit:

"Ik ben hier aangekomen en ik heb mijn best gedaan. Men zegt: je moet integreren. Oké, ik ga Nederlands leren, ik ga een beroep leren en ik ga werken. Ik heb gewerkt, ik heb zelfs belasting betaald. (...)Ik heb alles gedaan om geïntegreerd te zijn, om juist te zijn, correct te zijn, om Belg te zijn. Ik heb alles gedaan om Belg te zijn. Maar de Belgen accepteren me niet. En dat doet me pijn. Ik heb potentieel om hier te wonen en België kan me gebruiken ten gunste van de maatschappij maar de Belgen maken er geen gebruik van".

Zelfs sommige legaliseringsmigranten die wel intensief contact hebben met autochtone Belgen of Nederlanders blijven een gevoel van teleurstelling hebben over wat eens hun 'droomland' was. Positieve ervaringen van persoonlijke gastvrijheid kunnen dat gevoel niet wegnemen. Terugkijkend op hun keuze om te migreren geven sommige migranten met legaliseringsaspiraties dan ook aan dat ze beter niet naar Nederland of België hadden kunnen komen. Alexandre geeft daarom als advies aan toekomstige vluchtelingen: "om hier te komen wonen, emigreren, als vluchteling, als vluchteling dat moet men vergeten. Dat is de totale stont. Dat

is je leven blokkeren".

Voorbij structurele belemmeringen

Al met al ervaren de meeste irreguliere migranten sommige aspecten van België en Nederland als positief en meer inclusief dan hun herkomstland. Tegelijkertijd stuiten zij op sociale geslotenheid en ervaren sommigen discriminatie, waarvan het laatste voornamelijk samen lijkt te hangen met hun uiterlijk en niet met hun irreguliere status. Het totaalbeeld van gastvrijheid wordt echter in sterke mate gevormd door de aspiraties van irreguliere migranten – waarbij de gevoelens van migranten variëren van onverschilligheid tot gevoelens van afwijzing.

In de sociaalruimtelijke literatuur over de positie van migranten, en van irreguliere migranten in het bijzonder, wordt vaak eenzijdig aandacht besteed aan de structurele maatschappelijke belemmeringen die het leven van de migrant mede bepalen (zoals ook hierboven besproken). Het gaat dan over ruimtelijke segregatie en het ontbreken van toegang tot de reguliere arbeidsmarkt. Het idee ontstaat dan al gauw dat de irreguliere migrant een kwetsbaar, in isolement levend, individu is. Een focus op de aspiraties van deze groep mensen werkt in deze context verfrissend, omdat het de sociaal-economische drempels koppelt aan de sociaal-economische kansen en toekomstbeelden. Het zijn dus niet alleen belemmeringen die het leven van migranten bepalen.

Literatuurselectie

Van Meeteren, M. (2014). Irregular migrants in Belgium and the Netherlands; Aspirations and Incorporation. Amsterdam: Amsterdam University Press

Van Meeteren, M. (2012). Living different dreams. Aspirations and social activities of irregular migrants in the Low Countries, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(10): 1643-1659

Dr. Masja van Meeteren (m.j.van.meeteren@law.leidenuniv.nl) is Universitair Docent Criminologie aan de Universiteit Leiden. Haar onderzoeksinteresse ligt op het snijvlak van migratie en criminaliteit of criminalisering.

Kan het leren van een taal de geslotenheid overbruggen?

Learning Dutch the natural

Foto: Masja van Meeteren

